

N. ALLAMBERGENOVA

ADABIYOT DARSLARIDA
MILLIY QADRIYATLARNI
O'RGATISH

ISBN 978-9943-4623-0-4

9 789943 462304

«QARAQALPAQSTAN»

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI
AJINIYOZ NOMIDAGI NUKUS DAVLAT PEDAGOGIKA
INSTITUTI

N. ALLAMBERGENOVA

**ADABIYOT DARSLARIDA
MILLIY QADRIYATLARNI
O'RGATISH**

Uslubiy qo'llanma

NUKUS

«QARAQALPAQSTAN»

2016

UDK: 372.882(072)
BBK: 83.3(Uzb)
A-53

N.Allamberganova «Adabiyot darslarida milliy qadriyatlarni o'rgatish». *Uslubiy qo'llanma («Alpomish» dostonini o'rganinish misolida)*—
Nukus: «Qaraqalpaqstan», 2016-yil, 32 bet.

«Adabiyot darslarida milliy qadriyatlarni o'rgatish» deb nomlanuvchi mazkur qo'llanma pedagogika instituti filologiya fakulteti talabalari, magistrantlari va amaliyotchilar hamda adabiyot o'qituvchilari uchun mo'ljallangan bo'lib, adabiyot darslarida milliy qadriyatlarimizning yorqin namunasi bo'lgan «Alpomish» dostonini o'rgatish, ushbu jarayonda hozirgi kun ta'limining ilg'or pedagogik texnologiyalaridan foydalanishning optimal usullari bilan tanishish imkoniyatini beradi.

Mas'ul muharrir:

K.Allamberganov — filologiya fanlari doktori.

Taqrizchilar:

F.Salaev — filologiya fanlari nomzodi, dotsent.
S.Matyakupov — filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

ISBN 978-9943-4623-0-4

© «Qaraqalpaqstan» nashriyoti, 2016.
© N.Allamberganova, 2016.

«ALPOMISH» DA MILLIY QADRIYATLAR TARANNUMI

«Alpomish» dostonining turkiy xalqlar orasida keng tarqalgani barchamizga ayon. O'zbeklarda «Alpomish», qoraqalpoqlarda «Alpami's», qozoqlarda «Alpami's botir», oltoyliklarda «Alp Manash», qozon tatarlarida «Alpamsha», boshqirdlarda «Alpamsha va Barsin Hillu»¹ nomlari bilan mashhur bo'lgan mazkur asarlar qariyb bir asrdan buyon folklorshunoslik diqqatini o'ziga jalb qilib kelmoqda.

«Alpomish» dostoni bizga vatanparvarlik fazilatlaridan saboq beradi, odil va haqo'y bo'lishga, o'z yurtimizni, oilamiz qo'rg'onini qo'riqlashga, do'stu yorimizni, or-nomusimizni, ota-bobolarimizning muqaddas mozorlarini himoya qilishga o'rgatadi².

Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek, «Alpomish» dostoni o'zbek xalqi tarixida, madaniyati va ma'naviyati, badiiy tafakkur takomilida juda katta o'rin tutadi. Bu doston bugungi kunda ham kelajak avlodlarni barkamol shaxs qilib tarbiyalashda milliy qadriyatlarimizning ajralmas qismi sifatida vazifa bajarmoqda. Doston zamiridagi jo'mardlik, qahramonlik, do'stlik, adolat tushunchalari va ona Vatanga, vatandoshlarga muhabbat tuyg'usi, mustaqillik davridagi milliy istiqloq mafkurasi g'oyalari bilan hamohang bo'lganligi bois ham mazkur dostonga e'tibor yanada kuchaymoqda. Dostonning 1000 yilligining xalqaro madaniy tadbir sifatida nishonlanishi, asarning to'liq akademnashri yaratilib, kitobxon va adabiyotshunoslar diqqatiga havola qilinishi, asar asosida stsenariy yaratilib, mohirona ekranlashtirilgani ushbu buyuk qadriyatimizga xalqimiz va hukumatimizning katta e'tiboridan darak beradi.

«Alpomish» dostoni turkiy xalqlar orasidagi noyob badiiy-estetik hodisa sanaladi. Negaki har bir xalq o'z Alpomishi misolida ota-bobolarining yashash tarziyu dunyoqarashidan tortib, bugungi avlod ruhiyatiga xos chizgilarni, boshqacha aytganda, o'zligini topa oladi. Qariyb barcha turkiyzabon millatlar haqli ravishda o'z Alpomishi bilan g'ururlanishadi. Bu asarlar har bir xalqning sof milliy asarlariga aylanib ulgurgan va o'zi mansub xalqqagina tegishli obida sifatida qadrlidir.

«Alpomish» dostoniga ilmiy munosabat o'zbek folklorshunosligida kattagina hajmga ega. Urg'ulash joizki, dostonga munosabat g'oyat xilma-

¹ O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 1-jild, 238-bet

² Karimov.I.A.Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch.Tosh.2008.33-bet.

xildir. Xalqimiz dardu intilishlari, orzulari ifodasi bilan yo'g'rilgan mazkur badiiy polotnoga ne-ne tuhmat toshlari otilmadi, asar qahramonlaridan tortib uni kuylagan baxshilar sha'niga ne-ne mag'zavalar to'kilmadi. Xalq ijodiyoti jonkuyarlari va millatparvar ziyolilar say'i harakatlari tufayliga doston sotsialistik qatog'on qilichidan asrab qolindi.

Qayd etish lozimki, XX asr folklorshunosligida «Alpomish» dostoniga bag'ishlangan o'nlab tadqiqotlar yaratildi: monografiya, risola va maqolalar e'lon qilindi; dissertatsiyalar yoqlandi. Bu jarayon bugungi kunda ham davom etmoqda. Mazkur tadqiqotlarda buyuk dostonning g'oyaviy-badiiy jihatlarini, qahramonlar xarakteriga xos bo'lgan mardlik va vatanparvarlik, do'stlik va salbiy qahramonlarga xos bo'lmish illatli xususiyatlar ochib berilmoqda. Asarning xalq ma'naviyati tarixidagi o'rni va roli xususidagi mulohazalar o'rta tashlanmoqda. Doston u yoki bu jihatlari uzoq-yaqin xalqlar folkloriga mansub asarlar bilan chog'ishtirilib, muayyan xulosalar chiqarilmoqda. Ularning qariyb barchasida ta'kidlanayotgan bitta ilmiy haqiqat shuki, **doston turkiy xalqlar tarixi bilan uzviy bog'liq bo'lib, uni o'qish va o'rganish avlodlar uchun ham ma'rifiy-tarbiyaviy, ham ma'naviy-estetik ahamiyat kasb etadi.**

Shunday ekan, ushbu asarni umumta'lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'rganish tamoyillarini ishlab chiqish, dostonning umuminsoniy g'oyalarini o'quvchilarga yetkazishning samarali usullarini tadqiq qilish zamonaviy adabiyot o'qitish metodikasining dolzarb masalalaridan sanaladi.

Alohida ta'kidlash o'rinliki, mamlakatimiz ko'pmillatli davlatdir. Respublikamiz maktablarida mamlakatda istiqomat qilayotgan 100 ga yaqin millat va elatlarga mansub bolalar bir ota-ona farzandlaridek yonma-yon o'tirishib ta'lim olishmoqda. Ushbu do'stona vaziyatni yanada mustahkamlash, o'tmish va tarixiy qadriyatlarga o'zaro hurmatni shakllantirishda «Alpomish» dostoni juda muhim vazifa bajarishiga hech qanday shak-shubha yo'q. Chunki bu dostonlar har bir avlod alpomishlarini kamolga keltirishida jiddiy ma'naviy omil bo'lib xizmat qilgan va shunday bo'lib qolaveradi.

Istiqlol tufayli o'zini, o'zligini angelayotgan o'zbek va qoraqalpoq xalqlari azal-azaldan yonma-yon yashab keladilar. Bu yaqinlik ularning urf-odatlarida, yashash tarzida, hatto dunyoqarashida ham aks etadi. Tarixning dolg'ali davr va hodisotlarini og'a-ini singari baqamti boshdan kechirib kelayotgan bu ikki xalqning og'zaki ijod namunalardagi o'xshashliklar mavjudligi fikrimiz isbotidir.

Xalqimiz badiiy tafakkurining noyob durdonasi sanalgan «Alpomish» dostoni o'zbeklar qalbidagi qanchalik iftixor tuyg'ularini uyg'otsa,

qoraqalpoqlar uchun «Alpami's» dostoni shunchalik g'urur va iftixor hisoblanadi.

Ko'pchilik «Alpami's» dostonini «Alpomish»ning qoraqalpoq tilidagi varianti (tarjimasi) sifatida qabul qilishadi. Bunga sabab dostonlarning har ikki xalqda ham birday atalishi, bosh qahramonlarning bir xil nomlanishi, toponimlarning o'xshashligi va boshqa zamonu makon bilan bog'liq umumiyliklar bo'lsa ajab emas. Ammo xalq og'zaki ijodi shunday bir mo'jizaki, unda xalq hayoti to'la - butun bo'y-basti, rang-u ohanglari bilan namoyon bo'ladi. Ayniqsa, bu borada dostonlarning o'rni beqiyos. Shu bois ham mazkur dostonlar o'zi mansub xalqning sof milliy asarlariga aylangan. Ulardagi syujet yaqinligi esa, adabiyotshunos B.Sarimsoqov ta'biri bilan aytganda, «Alpomish» nomi bilan bog'liq yagona bobosyujet mavjudligidir.

Bu ikki doston ayni bir syujetdan o'sib chiqqan bo'lsa-da, ulardagi milliy ruh bir-biridan farq qiladi. Chunki o'zbek Alpomishi qoraqalpoqcha o'ylamaydi; qoraqalpoq Alpamisi o'zbekcha fikrlamaydi. Shu bois ham har bir xalq o'z milliy qahramonini faqat o'zini deb biladi va bu bilan faxrlanadi.

Dostonlar matnini qiyoslar ekanmiz, ularda quyidagicha o'xshash va tafovut qiladigan jihatlarni kuzatdik:

— «Alpomish»da Boybo'ri va Boysari aka-uka bo'lishadi. Demak, Alpomish va Barchin — amakivachchalar turmush qurishadi. O'zbeklar orasidagi qarindoshlarning quda-anda bo'lishlari doston yaratilgan davrlarda ham mavjud bo'lganligi ehtimoldan holi emas. Ammo qoraqalpoqlarda urug'chilik tushunchasi bugungi kungacha ham saqlanib qolganki, ular nafaqat qarindoshlar bilan, balki bir urug'ga mansub kishilar bilan ham quda-anda bo'lishmaydi. Ehtimol shuning uchundir «Alpami's»da Boybo'ri va Boysari qarindosh emas, ikki tengqur boy sifatida tasvirlanadi;

— Boysarining qalmoq yurtiga ketib qolish sabablari ham asarlarda turli xil talqin topgan. «Alpomish»da Boysari zakot munozarasi tufayli Boysundan chiqib ketsa, «Alpami's»da Boysarining qudasi Boybo'ridan egan kaltagi ona yurtni tark etishiga sabab qilib ko'rsatiladi;

— dostonlarning yaratilishida xalqlar yashagan tabiiy sharoitning o'ziga xosligi ham e'tibordan chetda qolmagan. Nisbatan o'troqlashgan o'zbek baxshilari asarning turli qismlarida otga alohida diqqat qaratib, hatto otlarni obraz darajasiga ko'taradilar. Qoraqalpoqlar cho'l zonasida qo'nim topganlari bois, dostonda tuyalar tasviri ko'proq uchraydi.

Har ikki dostonning bosh qahramonlari qariyb bir xil nomlanishiga qaramay, ular xarakter-sajiyasi jihatdan butunlay farqlanadigan obrazlardir. Alpomish — Hakimbek kuchli, botir ham ayni paytda sodda va qo'rqqoq.

Ummonni kichik bir to'liqin junbushga keltira olganidek, Alpomishni ham kichik bir turtki larzaga solishi mumkin. Qultoyning do'qidan qo'rqib, yerda yonboshlab yotgan polvonga singlisi Qaldirg'ochning «nar-moda» degan so'zi og'ir botib, qalmoqlar yurtida toy-talashda qolgan yorini olib kelishga otlanadi va bu yo'lda turli qahramonliklar ko'rsatadi. Hayqirgan ummonni jilovlash qiyin. Aniq bir maqsad sari otlangan Alpomishni yo'ldan qaytarish undan-da mushkul.

Dostonning ikkinchi bo'limida Barchinning qalmoqda qolgan ota-onasidan xat keladi. Boysarining qalmoqlar qo'lida bandi bo'lganini, o'z moliga o'zi yetim bo'lib cho'ponlik qilayotganini Barchindan eshitgan Alpomish ularni qutqarish uchun dastlab ota-onasidan ruxsat so'raydi. Boybo'ri esa: «Ko'zim tirikligida ruxsat bermayman!», -deb izn bermaydi. Alpomish ikkilanib qoladi. Shunda Barchinning «Agar bormasangiz, erkak libosini kiyib o'zim boraman va ota-onamni ozod etaman!» - degan so'zlari uni yo'lga otlanishga majbur qiladi. Chunki erkak - oilaning ustuni. U tirik bo'la turib, ayolining bunday qilishi er uchun isnoddir! O'zbek erkaklari bunga chidab turishmaydi. Ular or uchun, nomus uchun oxirgi tomchi qonlari qolguncha kurashadilar. Ularni bu yo'ldan hatto ota-ona norizoliklari ham to'xtatib qololmaydi. Biroq xalq orasida «Ota rozi - xudo rozi» degan hikmat ham borki, zukko kitobxon Alpomishning yetti yil zindonda yotishi sababini otaning norozilidan deb tushunishi bejiz emas.

«Alpami's» dostonidagi bosh qahramon — Alpamis ruhiyatini tahlil qilar ekanmiz, uning sodda, tanti, tavakkalchi, tezboz va kuchli ekaniga guvoh bo'lamiz. Alpamis ovchilik qilar edi. Har safar ovdan kelganda, Barchin uni kutib olib, yugurib-yelib xizmatini qiladi. Bir kuni xufton mahalida Alpamis ovdan keladi. Ot ustida biroz kutadi. Barchindan darak bo'lmaydi. Shunda botir jahliga erk beradi. Darg'azab bo'lib, otdan tushayin, boshin kesayin, deb xayol qiladi. Sakrab otdan tushadi-yu, qilichini qinidan yarim chiqarib, har ko'zi kosaday bo'lib uyga kiradi. Barchinning yig'lab o'tirganini ko'rib «Astag'furillo!» deb insofqa kiradi. Barchindan ahvolni bilgach, battar darg'azab bo'ladi. Yotsa uyqusi kelmaydi. Yarim kechasi (tong otishini ham kutmasdan), tulporini yechib, egarlab qalmoq sari yo'l oladi.

Guvohi bo'layotganimizdek, har ikki dostonida ham erkak va ayol orasidagi munosabatda sharqona, aniqrog'i, islomiy axloqqa xos tuyg'u va harakatlar ifoda topgan. Bu o'zbek va qoraqalpoq xalqlarining yonma-yon yashab kelishidan tashqari, bir dinga e'tiqod qilganlarining nishonasidir.

Badiiyatda qahramonlar nomlari ham milliylikni, qolaversa, uning xarakterini ochishga bo'yundiriladi. «Alpomish»da Hakimbek, Qayqubod,

Tovka oyim, Qaldirg'och oyim kabi ismlarning, «Alpami's»da esa Qansuluv, Jantilles, Arzayim, Dosmambet, Ashim kabi nomlarning tilga olinishlari ham har ikki dostonga o'ziga xoslik bag'ishlagan.

«Alpomish» dostoni turkiy xalqlarning noyob obidasi sifatida e'tirofu e'tiborga loyiq. Chunki ushbu doston zamirida turkiyzabon ajdodlarimizning o'sha davrdagi turmush tarzi, hayot va kelajak haqidagi orzu-o'yilari o'z in'ikosini topgan. Bu xil asarlar zamondoshlarimiz ma'naviy-ruhiy dunyosini boyitishda, ularning qalb va shuurida Vatan, ona xalqqa muhabbat va sadoqat tuyg'ularini shakllantirish va takomillashtirishda muhim omil sifatida vazifa bajaradi.

«ALPOMISH» DOSTONINI O'RGANISHDA «AQLIY HUJUM» USULI ISTIFODASI

Xalqimizning qadimiy va shonli tarixi tuganmas bir doston bo'lsa, «Alpomish» ana shu dostonning shoh baytidir¹. Darhaqiqat, «Alpomish» dostoni o'zbek xalqi madaniyati va ma'naviyatida juda katta o'rin tutadi. Dono xalqning tafakkur mahsuli bo'lmish ushbu doston yosh avlodning barkamol shaxs sifatida kamol topishiga munosib hissa bo'lib qo'shilmoqda. Shu bois ham mazkur badiiy obidani umumta'lim maktablari, o'rta maxsus va oliy ta'lim bosqichlarida o'rganishga alohida e'tibor berib kelinadi.

Umumta'lim maktablarining 9-sinfida o'rganilishi nazarda tutilgan «Alpomish» dostonini o'rgatish orqali o'quvchilarda kommunikativ va badiiy asarni o'qish, tushunish va tushuntirish hamda badiiy asarni tahlil (analiz, sintez) qilish kompetensiyalarini shakllantirish nazarda tutiladi va bunga 2-6- soatlar jami besh soat ajratilgan bo'lib amalga oshirish usullari sifatida quyidagilar ko'rsatib o'tiladi:

- Darslik bilan ishlash;
- «Alpomish» dostoni matni ustida ishlash;
- Aqliy hujum, suhbat, kichik guruhlarda ishlash, bahs-munozara usullaridan foydalanish;
- Doston asosida olingan filmdan lavhalar namoyish etish;
- Doston matnini o'qish, mazmunini qayta hikoyalash;
- Xalq dostonlari va ularning turlari haqidagi nazariy ma'lumotlarni tushuntirish;
- Asardagi voqealar va timsollar munosabatini tahlil qilish².

¹ Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. Tosh., 2008. 21-b
Adabiyot fanidan majburiy ta'limning kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan DTS va o'quv dasturi asosida 9-sinf uchun taqvim-mavzu reja. Toshkent-2014. 2-bet.

Q.Yo'ldoshev, V.Qodirov, J.Yo'ldoshbekovlar tomonidan yozilgan darslikda dostonning birinchi qismidan parchalar va «Xalq dostonlari va ularning turlari» haqida nazariy ma'lumotlar berilgan.

Maktab darsliklariga hajman katta janrlardan xususan, dostonlardan parchalar olinadi. Chunki bunda o'quvchilar dunyoqarashi, ta'lim bosqichi va turi eng asosiysi, vaqt hisobga olinadi. Tabiiyki, dars jarayonida butun boshli doston matni bilan tanishishning imkoni yo'q. Darslikka kiritilgan parchalar orqali asarning mazmun-mohiyati, asosiy g'oyasini, uning go'zal badiiy obida ekanligiga putur etkazmagan holda o'quvchilar ongiga etkazib berish har bir adabiyot o'qituvchisining bilimiga, dunyoqarashining kengligiga va eng asosiysi uning ijodkorligiga bog'liq.

Yangi pedagogik texnologiyalar ta'lim bosqichlariga jadallik bilan kirib borayotgan bugungi kunda adabiyot o'qituvchisi ulardan maqsadga muvofiq foydalansagina dars oldiga qo'yilgan maqsadlarga to'la erishishi mumkin, negaki yangi pedagogik texnologiyalar asosida tashkil qilingan darsning nafaqat shakli, balki uning mazmun - mohiyati ham an'anaviy darslardan tubdan farq qilishi kerakligi o'qituvchining diqqat markazida turmog'i, tashkil qilgan har bir darsi o'qilmagan, o'qilgandan keyin esa unitilmaydigan ertak bo'lmog'i lozim.

Taqvimiy rejada ko'rsatilganidek dostonni o'rganishda «Aqliy hujum» texnologiyasidan foydalanish doston matni ustida ishlashning eng maqbul usullaridan biridir. Mazkur usuldan mavzuga kirish darsi hisoblanadigan birinchi darsda foydalanish maqsadga muvofiq. Chunki o'quvchilar xalq og'zaki ijodi namunalari bilan quyi sinflarda tanishib kelganlar. Shuning uchun doston haqidagi ma'lumotlarni takrorlash emas, aksincha ularni boyitish lozim. O'qituvchi doskaga o'quvchilar tomonidan aytib turilgan doston qahramonlarini yoza boshlaydi:

Alpomish,	Qaldirg'och,	Toychixon,
Boybo'ri,	Tovka,	Surxayl,
Boysari,	Barchin,	Qorajon...

Navbatdagi bosqichda doston uchraydigan toponim va gidronim nomlari ro'yxati yoziladi:

Boysun,	Qo'ng'iroq,	Oyna ko'li,
Chilbir cho'li,	Bobxon tog'i,	Murod tepa
Ko'kqamish,	Zil tog'i,	Kashal g'ori...

Tuzilgan ro'yxatlar asosida o'quvchilarda doston qahramonlari va kompozitsion qurilishi tahlil qilish kompetensiyalari shakllantiriladi.

Keyingi bosqich esa o'qituvchining qisqa ma'ruzasidan iborat bo'ladi. Unda o'qituvchi dostonning yaratilish va yozib olinish tarixi haqida ma'lumotlar beradi. Prezidentimiz I.A.Karimovning «Alpomish»

dostonining 1000 yilligiga bag'ishlab o'tkazilgan tantanada so'zlagan nutqidan, «Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch» asaridan shuningdek, folklorshunos va adabiyotshunos olimlarning doston haqidagi fikrlaridan iqtiboslar olib dostonning bugungi kundagi o'rni va ahamiyati haqidagi fikrlarni umumlashtiradi. O'tilgan mavzu savol-javob asosida mustahkamlanib xulosalar umumlashtiriladi. Uyg'a vazifa sifatida doston dan keltirilgan parchalar bilan tanishish topshiriladi.

«ALPOMISH» DOSTONINI SHARHLAB O'RGANISH

«Alpomish» dostonini o'rganishda folklorshunos olimlarimiz amalga oshirgan tadqiqotlarga tayanish doston mazmunini yoritishda katta yordam beradi. Shuningdek, metodist olimlarimiz Q.Yo'ldoshev hamda O.Madayevlarning tadqiqotlari bevosita sharhlab o'rganishda ham juda qo'l keladi.

Ma'lumki, doston ona tilimiz boyliklarini favqulodda keng qamrov va nozik hassoslik bilan mujassamlashtirgan. Undagi ifodalarning sodda va tabiiyligi, aniq va ta'sirchanligi, jozibador va ravonligi, xalq dahosining qudratidan dalolat berib turadi. Alohida ta'kidlash joizki, doston matnida tushinilishi qiyin bo'lgan so'zlar u qadar ko'p emas. Ayniqsa, xalq donishmandigining go'zal ifodasi bo'lgan maqollar, xalqona iboralar, takrorlanmas tasvir vositalari, ayniqsa, iforli mubolag'a va o'xshatishlar, nodir epitelalar ko'plab qo'llangan. Ayni paytda dostonda xalqimizning qadimiy urf-odatlarini, an'analarini, rasm-rusumlari nihoyatda go'zal badiiy tasvirlarda taqdim etilgan. Hamma gap mana shu nodir va nozik tasvirlarni o'quvchilar diqqatiga yetkazishda, xolos. Binda, nazarimizda, adabiyotdagi sharhlash imkoniyati juda qo'l keladi. Zero o'qituvchining tegishli sharhlarsiz, bir qarashda sodda va aniq bo'lib tuyilgan ko'plab holatlarning asl mohiyati ochilmay qolishi mumkin. Agar ularning mohiyati oydinlashsa, o'quvchilar har bir hodisaning badiiy-estetik mohiyatini to'g'ri va to'la idrok etsa, ulardan hosil bo'ladigan zavq ham shunchalik yuksak va ta'sirchan boladi.

Badiiy asar har bir xalqning o'ziga xos xususiyatlarini mujassamlashtirgani bilan e'tibordir. Shuning uchun ham, ularda xalqning tarixi va taqdiri o'ziga xos tarzda aks etadi. Aslida badiiy adabiyot - milliy ongning ko'rinishi sifatida, shu xalqning milliy-ma'naviy fazilatlarini, o'ziga xosliklarini bevosita aks ettiradi. Ular urf-odatlar, an'analar, rasm-rusumlar, shuningdek, milliy-ma'naviy qadriyatlar tarzida ko'rinishi mumkin. Shuning uchun ham, folklor asarlarini o'rganishda tarixiy-milliy sharhlarga katta ehtiyoj seziladi.

Dostonda shunday epizod bor: Tavkaoyim Alpomishni zindondan chiqarishga harakat qiladi. Buning evaziga esa, «arzimagan» bir shart qo'yadi: Alpomish unga uylanishi kerak. Ammo bizning qahramonimiz bu shartga ko'nib qo'ya qolmaydi. Nima uchun? Vaholanki, uning bundan keyingi taqdiri, hayoti, kerak bo'lsa, o'zi sodiq bo'lgan yor va yurt visoli ham shu harakatga bog'liq bo'lishi mumkin. Boshqa bunday imkoniyatning paydo bo'lmaslik ehtimoli ham oz emas.

Demak, bunday holatda Alpomish tanlagan harakat izohlanishi, sharhlanishi lozim. Buning bir qator sabablari bor.

1. Xalq dostonlaridagi epik qahramon bировga tobe bo'lib qolmasligi kerak. U hamma narsaga o'z kuchi bilani erishishi shart.

2. Alpomish — mard va sadoqatli yigit. Mardlik va sodiqlik bilan xiyonat, vafosizlik o'zaro birlasha olmaydigan xislatlar. Shuning uchun ham, Alpomishning bunday shartlarga osongina ko'nib qo'ya qolishi folklor an'analariga ham, o'zbekona hayot mantig'iga ham mutlaqo to'g'ri kelmaydi.

3. Alpomish o'z yurtidan safarga chiqqanida ikkita asosiy maqsadni ko'zda tutgan edi:

a) Barchinday yorini begona qo'llardan ozod qilish;

b) taqdirning taqozosi bilan bo'linib ketgan el-elatni qayta birlashtirish.

Shu niyatda borgan yigitning arzimagan bitta bahona bilan boshqa bir go'zalga oshiq bo'lishi yoki kamida, tasodifiy bir qizning taklifiga indamay rozi bo'lib ketishi mumkin bo'lmagan hol edi.

Alpomishning dostonda turli holatlarda ko'rinishi ham tegishli tarzda izohlanishi, sharhlanishi kerak. Alohida ta'kidlash joizki, adabiyotdagi ayrim tushuncha, obraz va ramzlar bevosita diniy tasavvur va dunyoqarashlar bilan ham bog'lanib ketadi. Ularning asl mohiyatini bilmasdan turib, badiiy asardagi mazkur obraz va ramzlar mohiyatini ham anglash mumkin bo'lmay qoladi. Xuddi shunga ko'ra ham, adabiyot o'qituvchisi adabiy tahlilning shu nozik talablariga ham jiddiy tarzda javob berish uchun tayyorlanib borishi kerak bo'ladi. «Alpomish»ning darslikka kiritilgan matnida, jumladan, shunday misralar uchraydi:

O'n ikki oy seni Boybo'ri boqdi,
Gardaningga Qaldirg'och qo'tos taqdi,
Yig'latmagin Barchin gulday bebaxtdi,
Quray-yo, hayt-a, beginning oti!

Bu misralarda «Gardaningga Qaldirg'och qo'tos taqdi» ifodasi dabdurustdan tushinilishi qiyin. Chunki hozirgi paytda «qo'tos» so'zi hayvon turlaridan birini bildiradi, xolos. «O'zbek tilining izohli lug'ati» bu borada

dastlabki ma'lumotni beradi: «Qo'tos. shv. Bo'yinga taqiladigan bezak buyumi...». «Alpomish» dostonining izohli lug'ati»da uning ma'nosi «qo'tos yolidan yasalgan, otlarga maxsus taqiladigan bezak, taqinchoq» tarzida berilgan.

O'rni-o'rni bilan tarixiy-adabiy sharhlarga zarurat seziladi.

Sharhli o'qish o'z maqsadiga ko'ra tarixiy, uslubiy, axloqiy-didaktik kabi turli xarakterda bo'lishi mumkin va u faqat matnni emas, balki matn zaminidagi yashirin fikrni ham o'qishga, fikr-mulohazalarni dalillashga o'rgatadi.

Asarning ishtirokchilari haqida ham alohida to'xtashga to'g'ri keladi. Gap shundaki, «Alpomish» — ko'pqatlamli asar. Shuning uchun ham, unda qahramonlar bir necha turkumlarga bo'linib ketadi. Ularning orasida ancha qadimgi davrlarga borib taqaladigan mifik qahramonlar va ularga bog'liq bo'lgan tasavvur va tushunchalar ham mavjud. Bir epizodga e'tibor beraylik.

Qalmoq alplarining kenjatoylaridan biri — Ko'kaman akasi Ko'kaldoshga «O'zbek qizini olib bergin, ko'rayin» deb murojaat qiladi. Shundan keyin «Senmi o'zbekning qizini oladigan», deb har qaysisi bir mushtlab o'tayotir. Har alpning mushti tekkanda, Ko'kamanning ustiga tog'ning cho'qqisi qulaganday bo'lib yotir. Alplar yana bir ko'tarilib bosildi. Ko'kaldosh alp turib aytdi: — Bunday dalada chatoq qilib yurganimiz bo'lmas, yuringlar, to'qsonimiz ham borayik, o'zbekning qizini yo birimiz olayik, yo barimiz olayik».

Bugungi kunda bu ifoda ma'nosi biz uchun, ayniqsa, yoshlar uchun dabdurustdan tushunarli emas. Qanday qilib bitta qizni yo bir kishiga, yoki barchaga berish mumkin? Bu savolga javob berish uchun, albatta, o'quvchilarning qadimiy tasavvur, e'tiqod va an'analardan xabardor bo'lishi shart. Folklorshunos olim O.Madaev bu haqda shunday yozadi: «Jamiyat tarixida «poligamiya»ga asoslangan oila tizimi bo'lgan. Poligamiya degani ko'p nikohlilik bo'lib, bir ayol va bir necha erkakning, yoki aksincha, bir erkak va bir necha ayolning bir oilada hayot kechirishidan iboratdir». Yuqoridagi lavhalar mana shu qadimgi ijtimoiy holatning badiiy adabiyotdagi o'ziga xos ifodasi, xolos. Demak, shunday badiiy lavhalar ustida gap boradigan bo'lsa, o'quvchilarga tarixiy-etnografik mazmundagi izoh va sharhlarni berib o'tish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Asar qahramonlari haqidagi izohlarni ham shu siraga kiritish mumkin. Boybo'ri nomida turkiy xalqlarning qadimgi-totemistik qarashlari bilan bog'liq bo'lgan unsur saqlanib qolgan. Qaldirg'och ham bu nomga tasodifan sazovor bo'lgan emas. U asarda ezgu xabarlarini yetkazuvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Adabiyotshunos olimlarimiz ayrim poetik ramzlarni qush

nomlari bilan aloqalantirishadi. Bizda o'rdak, g'oz, kabutar, sa'va, bulbul singari qushlar shu vazifani ado etadi. Qaldirg'och ham shu siraga kiradi. «Alpomish» dostonining o'zida Alpomishning xabarini g'oz yetkazgani qayd etilgan.

«Alpomish» dostonining matnini sharhlashda o'zbek xalqining qadimiy urf-odatlarini, rasm-rusum, qurol-aslaha, mahalliy ash'yolar, xususan, ovchilik, chorvachilik bilan bog'liq bo'lgan so'zlarga e'tibor berish zarur bo'ladi. Ularning kattagina qismi, ayniqsa, shahar sharoitida yashayotgan yoshlarimiz uchun mutlaqo notanish bo'lib qolganini e'tirof etishga to'g'ri keladi. Faqat ot abzallari nomlarining o'zigina fikrimizni tasdiqlashi mumkin:

Qaldirg'ochoyim akasiga bu so'zlarni aytib, otni egarlab berayin, deb turgan yeri:

Osha elga oshgan tortar xo'rlilikni,
Lek Alpomish qilar bugun erlikni,
Bismillo, deb soldi otning ustiga
Kinixobi mayindan bo'lgan terlikni.
Mard bo'lganlar qaraydakan durbini,
Ustalar ishlata po'lat qirg'ini,
Shul zamonda soldi otning ustiga
Zarli-yu zarbobdan bo'lgan chirgini.
Chirgining ustidan qo'ydi bellikni,
Boz ustidan soldi jahaldirikni,
Mullalar o'qiydi zer-u zabami,
Ustalar chopadi tessa-tabami,
Bismillo, deb soldi otning ustiga
Tilla korson, qoshi oltin egarni.

Muhtaram o'qituvchilarimiz bu matndagi izohtalab so'zlar ma'nosini «Alpomish» dostoni uchun tuzilgan maxsus lug'atdan foydalangan holda izohlashlari mumkin bo'ladi. Quyida ularning ayrim namunalarini keltiramiz:

bellik — otning belini egar o'g'mas (yag'ir qilmas)ligi uchun bel cho'qqisining ikki yonboshiga qo'yiladigan mato.

jahaldirik — ot anjomi, egardan oldin ot ustiga yopiladigan yopinchiq

terlik — otning yalang'och badaniga tashlanadigan yopinchiq, to'shama

chirgi — terlikdan keyin ot ustiga tashlanadigan yopinchiq.

Dostonda o'zbek xalqining to'y marosimlari bilan bog'liq bo'lgan urf-odatlar keng aks etgan. Baxmal o'tovda chimildiq tutib, kuyov navkarlari bilan kuyovni kirgizmoqchi bo'lib, bir necha xotinlar «kampir o'ldi» bo'lib, o'lganiga bir nima olib, «it irillar» degan rasmini qilib, bunga ham

bir nima berib, har zamon salom solib, uydan ichkari kirib, chimildiqda o'tirib, oldiga dastarxon solib, qo'ylarning to'shini pishirib olib kelib, bularning oldiga qo'yib, kuyov navkarlarga do'ppi, ro'mol, sarpolar berib, hammasini o'z rasmi-qa'dasini qilib, kuyov navkarlar chiqib ketdi, bular ham mazgiliga - joy-joyiga qarab ketdi. Barchinni bekning qoshiga op kelmoqchi bo'lib, ko'p kishilar o'rtaga olib, baxmal qoplagan oq kigizga solib, «qadimgi rasmimizni qilamiz», — deb qizlar ko'tarib, ko'targani quvvati kelmay halak bo'lib, uytib-buytib olib kelib, Hakimbekning qoshiga olib kirib, xotinlar rasmini qilib, «soch siypatar», «qo'l ushlata»ini qilib, ... har qaysisi o'z manziliga ketdi. Bu urf-odat va udumlar hozir ham xalq orasida saqlanib qolgan. Ularga beriladigan izohlar o'quvchilar tomonidan o'rganilishi muhim ahamiyatga ega.

Dostonda ko'plab jo'g'rofiy nomlar ham bor. Ularning ayrimlari hozir ham mavjud. Ularning ayrimlarini kuzataylik: Qo'ng'iro't — Respublikamizda ko'p uchraydigan joy nomlaridan biri. U Andijon viloyatida, Buxoro viloyatining Vobkent tumanida, Samarqand viloyatining Bulung'ur, Jomboy, Ishtixon, Kattaqurg'on, Payariq, Xatirchi tumanlarida, Toshkent viloyatining Oqqo'rg'on tumanida, Xorazm viloyatining Urganch, Yangiariq tumanlaridagi qishloqlar, Qoraqalpog'istonning bitta tumani nomi sifatida keng tarqalgan. Shuningdek, Yomonqo'ng'iro't, Qoraqo'ng'iro't, Qo'ng'iro'tovul tarzidagi joy nomlari ham mavjud Bobotog' — Termiz shahrining shimoliy qismida joylashgan qishloq. Boysun — Surxondaryo viloyatidagi tumanlardan biri. Hashtarxon — Astraxan. Qalmoq eliga aloqador joy nomlari quyidagilar: Qalmoqxon — Shofirkon tumaniga qarashli qishloq. Qalmoqlar — Oxunboboev tumanidagi qishloq. Qalmoq — Samarqand viloyati Pastdarg'om tumanidagi, Farg'ona viloyati Quva tumanidagi, Qashqadaryo viloyati Kitob tumanidagi qishloqlardan birining nomi sifatida saqlanib qolgan. Buxoroning Shofirkon tumanida esa, Qalmoqon degan qishloq, Toshkent viloyatida Qalmoqqir degan joy nomi saqlangan.

Asar qahramonlaridan biri — Boybo'ri nomi bilan ataladigan qishloq ham bor. U Sariosiyō tumanidadir.

Dostonda Chilbir cho'li, Oyna ko'li, Bobir ko'li, To'ychi viloyati, Asqar tog'i kabi ayrim tog', ko'l, viloyat nomlari faqat epik makon sifatida tilga olingan.

Dostonning badiiyati bilan bog'liq bo'lgan munosib sharh va izohlar ham ayriча ahamiyat kasb etadi. Doston poetikasida badiiy variatsiyalarning o'rni va ahamiyati ham o'ziga xosdir. Uning dostonning turli qismlarida turli maqsadlar bilan qo'llanganini ko'rish mumkin. Bu baxshilarning mahorati bilan bog'liq.

«Alpomish»dagi bar bir badiiy unsur haqida izchil va jiddiy mulohaza yuritish va uni o'quvchilarga o'rgatishda sharhlash usulidan keng foydalanish lozim. Ana shunda muhtasham va serjilo asarga xos xususiyatlarni yoshlarimiz ongiga singdirish imkoniga ega bo'lamiz.

«BLITS-O'YIN» USULI ORQALI «ALPOMISH» DOSTONINI O'RGANISH

Adabiyot darslarida yangi pedagogik texnologiyalarning xilma-xil ko'rinishlaridan foydalanish talab etiladi. Shulardan biri «Blits-o'yin» usulidir. Ushbu texnologiya orqali o'quvchilar mustaqil fikrlashga, mantiqiy izchillikka amal qilishga, harakatlar ketma-ketligini to'g'ri tashkil etishga, o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga harakat qiladi. Bunda o'quvchilar dastlab guruhlariga bo'linadi va ularning har biriga taxminan mana bunday tarqatma materiallar tarqatiladi va ushbu materialni yaxshilab o'zlashtirish kerakligi aytilib, uning mazmuni va bajariladigan vazifa tushuntiriladi, ya'ni o'quvchilar tarqatma materialda berilgan harakatlar mazmuniga e'tibor qaratishi, belgini qog'ozdagi «Yakka baho» bo'limiga raqamlar bilan belgilashi zarur.

Guruh bahosi	Guruh xatosi	To'g'ri javob	Yakka baho	Yakka Xato	Harakatlar mazmuni
		3			Barchinning talashda qolishi
		10			Surxaylning hiylasi bilan Alpomishning zindonband bo'lishi
		5			Alpomishning Barchinni izlab yo'lga chiqishi
		11			7 yilda zindondan Boychibor yordamida ozod bo'lishi
		1			Boybo'ri va Boysarining farzandli bo'lishi
		6			Qorajon bilan do'stlashishi
		4			Alpomishga maktub yo'llashi
		13			Alpomishning Bodom bikach bilan aytishuvi
		7			Barchinning to'rtta shart qo'yishi
		2			Boysarining zakot tufayli arazlab, Boysundan ketishi

		12		Alpomishning Qultoy kiyimida qaytishi
		9		Boysarini ozod qilish uchun ikkinchi bor qalmoqlar yurtiga borishi
		14		Mamlakatni qo'lga olib, yurtda tinchlik va adolat o'rnatishi
		8		Alpomishning Barchin shartlarini bajarib, unga uylanishi

O'quvchilar «Yakka baho» bo'limini raqamlar bilan to'ldirganlaridan keyin endi guruh bo'lib ishlashi aytiladi. Guruh bilan kelishgan xolda «Guruh bahosi» bo'limiga harakatlar ketma-ketligi raqamlar bilan belgilanadi. «Yakka baho» bo'limi har bir o'quvchining mustaqil fikri asosida to'ldirilgani uchun unda bir xillik bo'lmasligi tabiiy. Lekin har bir guruhdagi «Guruh bahosi» bo'limidagi raqamlar aynan bir xil bo'ladi. Chunki bu qism guruh mehnati mahsuli. Vaqt tugab, o'quvchilar bo'limlarni to'ldirib bo'lganlaridan keyin o'qituvchi to'g'ri javob ketma-ketligini e'lon qiladi va uni «To'g'ri javob» bo'limiga yozishini aytadi.

O'quvchilar o'z xatolarini quyidagicha aniqlaydilar:

Dastlab «Yakka baho» bo'limidagi raqamlar bilan «To'g'ri javob» bo'limidagi raqamlar solishtirilib, kattasidan kichigi ayiriladi, chiqqan farq «Yakka xato» bo'limiga yoziladi va yuqoridan pastga tomon qo'shilib yig'indi aniqlanadi. Guruh xatosi ham shu usulda aniqlanadi va «Guruh xatosi» bo'limiga yoziladi. O'qituvchi yakka va guruh xatolarini sharhlaydi. Guruh va yakka o'quvchi baholanadi.

«LOYIHA» USULI ORQALI «ALPOMISH» DOSTONINI O'RGANISH

Ushbu texnologiyadan foydalanish uchun o'quvchilar soni hisobga olingan holda guruhlariga ajratiladi. Taxminan, oltita guruh hosil qilish mumkin. Har bir guruhga bittadan kartochka tarqatiladi. Kartochkada doston qahramonlaridan birining nomi ko'rsatilmadan, faqat unga xos sifatlar bayon qilinadi.

Birinchi kartochka: U behisob boylik, katta hokimiyat egasi. Ma'naviyati yuksak bo'lmasa-da, zukko. Lekin xudbin va tor fe'lli shaxs.

Ikkinchi kartochka: U hayotni boricha ko'rib anglashga qodir emas, balki o'zi istaganicha ko'radi va ko'rganicha izohlaydi. Qarashlarini hayotdan keltirib chiqarmaydi. Aksincha, hayotni qarashlariga moslamoqchi bo'ladi. Shu bilan birga nomusli, o'z ma'suliyatini chuqur his qiladigan kishi.

Uchinchi kartochka: U chindan-da zo'rligi sabab, bekorga dam urmaydi, vahima qilmaydi. Behuda chiranmaydi, tadbirkorlik bilan ish qiladi. Nomus, or uchun so'nggi imkonga qadar kurashadi. Uning xarakteriga andishalilik bilan birga tavakkalchilik ham yot emas.

To'rtinchi kartochka: U baland ruh va qadr egasi. Shu bilan birga o'ziga va o'zgalarga yuksak talablar bilan yondoshadi. Bu obraz murakkab tabiatli bo'lib, turli xil vaziyatlarda buni namoyon qiladi. Bazan u chorasiz va mushtipar, bazan esa jasur va botir.

Beshinchi kartochka: Bu obraz shaddod va o'ktam. Yosh bo'lishiga qaramay aqli va puxta. Shuningdek, u duogo'y va munglig'.

Oltinchi kartochka: Dostonda bu obraz iymon egasi, komillik yo'liga kirgan solik sifatida ko'rinadi. U o'zida sabrni tarbiyalaydi, do'stlikni ulug'laydi, do'stga hamisha sadoqat ko'rsatadi.

Har bir guruh belgilangan vaqt ichida ko'rsatilgan sifatlar asosida dastlab o'sha qahramonning qaysi asardanligini, kimligini aniqlashadi. Qahramonlar kimligi aniqlangach, o'qituvchi endi unga berilgan har bir ta'rifni aniq dalillar bilan isbotlashi lozimligini tayinlaydi.

Vaqt tugagandan keyin esa har guruhdan bitta o'quvchi taqdimotga chiqib, o'zlariga berilgan qahramonni va uning ruhiyatini tasvirlab beradi. Agar javob qoniqarli bo'lmasa, boshqa guruhlar to'ldirishi mumkin.

«KLASTER» USULI ORQALI «ALPOMISH» DOSTONINI O'RGANISH

«Klaster» so'zi «g'uncha», «bog'lam» ma'nosini anglatadi. Bugungi kun ta'lim tizimining eng faol usullaridan biri. Chunki bunda har bir o'quvchi o'z fikrini ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi. Va eng asosiysi, o'quvchilar fikrlari jamlanganda yaxlit bir mavzu namoyon bo'ladi. Bunda o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilar tomonidan bayon qilingan fikrlarni bir-biri bilan bog'lash va umumlashtirishdan iborat. O'quvchilar esa bunda o'zlarining ham «ulush»lari borligini his qiladilar.

Doston qahramoni Alpomish bo'yicha quyidagicha klaster tuzish mumkin:

- Boybo'ring o'g'li.
- alp.
- Barchin bilan unashdirilgan.
- Qaldirg'ochning akasi.
- 14 yoshida Barchinni izlab qalmoqlar yurtiga borgan.
- Qorajon bilan do'stlashgan.
- Barchinning 4 shartini bajargan.
- Barchinga uylangan va uni olib Boysunga qaytgan.

- Boysarini olib kelish uchun ikkinchi bor qalmoqlar yurtiga borgan.
- Surxaylning hiylasi bilan zindonband bo'lgan.
- 7 yil zindonda yotgan.
- Zindonaligida Qayqubod unga qo'y berib turgan.
- uni hamma o'ldiga chiqargan.
- tirikligi haqida g'oz orqali xabar bergan.
- oti Boychibor yordamida zindondan ozod bo'lgan.
- Toychixonni o'ldirib, o'rniga Qayqubodni shoh qilgan.
- Qayqubodga xonning qizi Tovkani olib bergan.
- yurtiga qaytib vayronagarchiliklar ustidan chiqadi.
- Qultoy kiyimida kirib boradi.
- Ultontoz oilasiga zug'um o'tkazgan bo'ladi.
- Barchinga uylanayotgan Ultontozni o'ldiradi.
- mamlakatni o'z qo'lga oladi.
- mamlakatda adolat va tinchlik o'rnatadi.

«BUMERANG» USULI ORQALI «ALPOMISH» DOSTONINI O'RGANISH

Mamlakatimiz mustaqillikka erishishi bilanoq ta'lim va tarbiya ishlariga, xususan maktabda o'rganiladigan adabiy materiallarga alohida diqqat qaratildi. Bolalarni Vatan tarixi, milliy qadriyatlarimizga sadoqatli, mehnatsevar, ijtimoiy hayot, zamonaviy fan va texnologiya muammolarini mustaqil hal qila oladigan faol fuqarolar qilib tarbiyalash ishiga muhim vazifa sifatida yondashila boshlandi. Shuning uchun ham Respublika Prezidenti I.A. Karimov ta'lim-tarbiya sohasiga milliy-dialektik nuqtai nazardan yondashib, uni quyidagicha: «Ta'lim O'zbekiston xalqi ma'naviyatiga yaratuvchilik faoliyatini baxsh etadi. O'sib kelayotgan avlodning barcha yaxshi imkoniyatlari unda namoyon bo'ladi, kasb-kori, mahorati uzluksiz takomillashadi, katta avlodlarning dono tajribasi anglab olinadi va yosh avlodga o'tadi», — deb ta'riflaydi¹.

Ta'lim jarayonida xalq milliy intellektual salohiyatining ajralmas qismi sanalgan xalq og'zaki ijodi va mumtoz adabiyot namunalari o'rni va roli katta ekanligi e'tirof etildi. Shu ma'noda umumta'lim maktablarida «Alpomish» dostonini o'rganish adabiy ta'limning muhim bosqichlaridan biri sanaladi. «O'qituvchi darsning ta'limiy-tarbiyaviy maqsadlarini amalga oshirish uchun turli xil vositalardan foydalanishi mumkin. Uning qanday

¹ Karimov I.A. O'zbekistonning o'z istiqbol va taraqqiyot yo'li. T., «O'zbekiston», 1992, 78-bet.

usul va vositalarni qo'llashi darsning ta'limiy vazifalariga bog'liq», — deya uqtiradi tajribali metodist-olima dotsent T.Niyozmetova¹.

«*Bumerang*» inglizcha *boomerang* so'zidan olingan bo'lib, metall yoki qattiq yog'ochdan yasalgan, itqitilganda egasiga qaytib keladigan o'roqsimon qurolni bildiradi². Ushbu usul nisbatan murakkab bo'lganligi bois, asosan, yuqori sinflarda ko'proq qo'llaniladi. Dastlab o'quvchilardan bir necha guruh hosil qilinadi. Shunga alohida e'tibor qaratish kerakki, guruh soni bilan guruhdagi o'quvchilar soni tengligi ta'minlanishi lozim. Taxminan oltita guruh hosil qilamiz, har bir guruhda oltitadan o'quvchi bo'ladi. Jarayonning serqatlamligi hisobga olingan holda bir necha o'quvchini ekspert-yordamchi qilib tayinlash maqsadga muvofiqdir.

Har bir guruh a'zosiga bittadan matn tayyorlanadi va topshiriladi. (Mazkur texnologiya uchun tayyorlanadigan matnlar vaqt va imkoniyatdan kelib chiqqan holda tuziladi). Ular taxminan mana bunday bo'lishi mumkin:

1-matn. «Alpomish»

Alpomish dostonning bosh qahramoni bo'lib, Boybo'ring o'g'li. U etti yoshida bobosidan qolgan o'n to'rt botmon yoyni ko'tarib, eldoshlari orasida alp atangan.

U chindan-da zo'r. Bekorga dam urmaydi, vahima qilmaydi. Behuda chiranmaydi, tadbirkorlik bilan ish qiladi. Nomus, or uchun so'nggi imkonga qadar kurashadi. Uning xarakteriga andishalilik bilan birga tavakkalchilik ham yot emas. Qaldirg'ochning qistovi bilan Barchinni izlab yo'lga otlanadi va uning shartlarini bajarib, unga uylanadi va Boysunga olib keladi.

Qalmoqlar qo'lida qolgan Boysarini ozod qilish uchun ikkinchi bor qalmoqlar yurtiga boradi va Surxaylning hiylasi bilan zindonband qilinadi. Zindonda etti yil azob chekadi. Sevimli va vafodor oti Boychibor yordamida bandilikdan ozod bo'lib, yurtiga qaytadi. Mamlakatda adolat, tinchlik va tenglik o'rnatadi.

2-matn. «Barchinoy»

Boysarining qizi Barchinoy juda aqli, dovyurak va jasur. Unda yigitlarga xos shiddatkorlik, botirlik va jo'mardlik bilan birga o'zbek qizlariga xos ibo, hayo ham mujassam. U ham otasi bilan birga qalmoqlar yurtiga ketadi va shu erda voyaga etadi. Qalmoqlardan kelgan sovchilarga otasi javob berishga qiynalganda ularga tayinli javobni o'zi aytadi. Olti oyga qalmoqlardan muxlat olib, Alpomishga maktub yo'llaydi. U kelgach hammaga tenglik bo'lsin

¹ Niyozmetova T. Adabiy ta'limda kompyuter va axborot texnologiyalaridan foydalanish.// Til va adabiyot ta'limida yangi pedagogik texnologiyalar. 1-qism. T., 2008, 8-bet.

² Slovar inostrannykh slov. Moskava, «Russkiy yazyk», 1985, 91-s.

uchun to'rtta shart qo'yadi. Shartlarini bajargan kishiga tegishini aytadi. Alpomishning bu shartlarni bajarishiga ishonadi va faqat shuni istaydi, kerak joyida unga ma'naviy ko'mak beradi...

3-matn. «Boybo'ri»

Dostonning asosiy qahramonlaridan biri, Alpomish-Hakimbek va Qaldirg'ochning otasi hamda Boysarining akasi. Boysunning katta boylaridan biri. Doston boshidan oxirigacha harakat qiladigan faol qahramonlardan. U Alpomishning saxiylik va baxillik haqidagi fikrlaridan keyin ukam baxil bo'lib qolmasin degan niyatda ukasidan «bir chichqoq uloq»ni zakot sifatida berishni talab qiladi.

Alpomishga Barchin yuborgan xatni sandiqqa yashirib qo'yadi. Chunki Alpomishning ketishini istamaydi, lekin Barchinni olib kelganidan xursand bo'ladi.

Alpomishning ikkinchi bor qalmoqqa ketishiga rozilik bermaydi. Alpomish zindonda yotganida uning Bodom cho'ridan bo'lgan o'g'li Ultontoz unga ham ko'p zulm o'tkazadi...

4-matn. «Boysari»

Boysari doston bosh qahramonlaridan biri. Barchinoyning otasi, Boybo'ring ukasi. Boysari akasining zakot so'rashini ko'ngliga og'ir olib, eldoshlari bilan Boysundan chiqib ketadi. O'z akasiga zakot bergandan ko'ra qalmoqlarga juz'ya berib yashashni afzal deb biladi. Qilgan ishining noto'g'riligini Barchinga sovchilar kelganda tushunadi. Ammo Barchin shartlarini bajargan Alpomish uni Boysunga olib ketmoqchi bo'lganida rozi bo'lmaydi. Ular ketgach, Toychixon ularni molboqar qilgandan keyin karvon orqali qizi va kuyoviga uni ozod qilishini so'rab maktub jo'natadi.

5-matn. «Qorajon»

Tochi viloyatining alplaridan.. Surxaylning yetti o'g'lidan biri. Barchinni izlab yo'lga chiqqan Alpomish cho'ponlar qo'shxonasida yotib ko'rgan tushini u ham ko'radi. Alpomish bilan Murodtepada uchrashib, u bilan do'st tutinadi. Uni mehmon qiladi. Alpomishning nomidan Barchinga sovchi bo'lib boradi. Poygada ham Boychiborga minib, do'sti uchun ot suradi. Bundan achchiqlangan akalari Boboxon tog'ida uni va oti Boychiborni bog'lab, o'ldirishga ko'zi qiymay tashlab ketadi. Baribir poygada g'olib chiqadi.

Alpomish bilan birga Boysunga qaytadi. Alpomish zindonga tushganida uni qutqarishga harakat qiladi. Lekin Alpomish bunga ko'nmagani uchun yana orqasiga qaytadi.

Ultontoz uni Olatoqqa surgun qildiradi...

6-matn. «Qaldirg'och»

Boyburining qizi, Alpomishning singlisi. Aqlli, ziyrak va farosatli qiz. Alpomishning Barchinni izlab yo'lga otlanishiga shu qiz — singlisi sabab bo'ladi. Akasining otini ham o'zi egarlab beradi. Doimo duoda, mushti par bir inson. Alpomishning g'oz yordamida jo'natgan xatini ham u topib oladi va Qorajonga keltirib beradi. Jiyani Yodgorga mehribonchiliklar qiladi. Ultontoz uni tuyaboqar qilib qo'yadi.

O'qituvchi birinchi guruh a'zolarining har biriga «Alpomish» matnini, ikkinchi guruh a'zolariga «Barchinoy», uchinchi guruhga «Boybo'ri», to'rtinchi guruhga «Boysari», beshinchi guruhga «Qorajon» va oltinchi guruhga «Qaldirg'och» matnini topshiradi va matnni o'zlashtirish uchun ma'lum vaqt belgilaydi. Vaqt tugagach, bolalarning o'zmi maxsus belgilar yordamida almashtiriladi va yangi olti guruh hosil qilinadi. Yangi guruhda endi oltita har xil matn to'planadi. O'qituvchi yana vaqt belgilaydi. O'quvchilar belgilangan vaqt ichida o'zining o'zlashtirgan matnini guruhdoshlariga tushuntirib beradi. O'z navbatida guruhdagi har bir o'quvchi shunday qiladi. Vaqt tugagandan keyin yana avvalgi o'rinlariga qaytadi va qo'llaridagi matnlar yig'ishtirib olinadi.

Navbatdagi bosqichda shu matnlar asosida oldindan tayyorlab qo'yilgan savollar beriladi. Har bir matn bilan tanishib chiqqan ekspertlar o'qituvchiga ularni baholashda yordam berishadi. To'liq, qisman yoki xato berilgan javoblar alohida-alohida baholanadi va guruhlar bo'yicha va yakka holda baholanadi. Mazkur matnlar asosida taxminan mana bunday savollar tuzish mumkin:

1. Alpomish obraziga ta'rif bering.
2. Barchinoy obraziga ta'rif bering.
3. Boybo'ri asarning qanday qahramoni?
4. Qorajan qanday obraz?
5. Alpomish obrazidagi qaysi jihatlar o'ta milliy?
6. Alpomishning alp atanishiga nima sabab bo'lgan?
7. Boysari nega Boysundan ketadi?
8. Qaldirg'ochning akasiga bo'lgan munosabati qanday?
9. Alpomishning qalmoq yurtiga borishiga kim sababchi bo'lgan?
10. Alpomish zindondan qanday ozod bo'ladi?
11. Boybo'ri Barchindan kelgan maktubni nega yashirib qo'yadi?

Tavsiya qilinadigan savollar boshqacha ham bo'lishi mumkin. Ammo ular mumkin qadar o'quvchini mushohada yuritishga undaydigan, masala haqida mustaqil fikr qo'zg'aydigan mazmunda bo'lsa maqsadga muvofiqdir. «Ha» yoki «yo'q» deya yoxud bir so'z bilan javob berish mumkin bo'lgan

savollar tizimga kiritilmagani ma'qul. O'quvchilar faolligini orttirish maqsadida savollar texnik vosita - kompyuter orqali tanlab berilishi ham mumkin. Bu o'ziga xos qur'a bo'lib, dars samaradorligini yanada oshiradi.

O'qituvchi mavzu yuzasidan ta'lim oluvchilarda paydo bo'lgan savollarga javob bergach, mashg'ulot umumlashtiradi, fikrlar xulosalanadi guruhlar va o'quvchilar baholanadi.

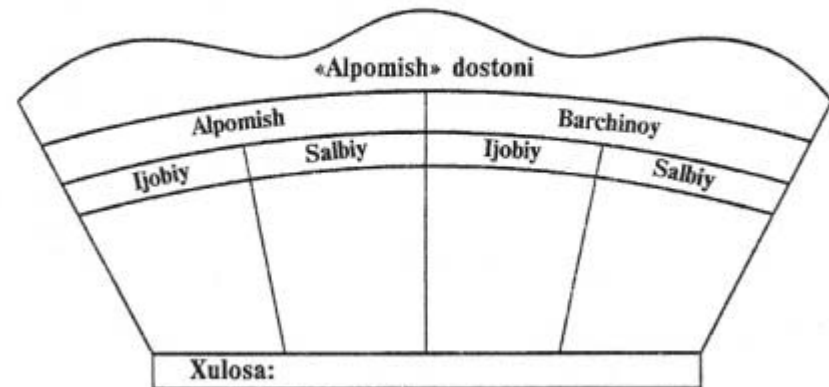
«XULOSALASH» YOKI «YELPIG'ICH» USULI ORQALI «ALPOMISH» DOSTONINI O'RGANISH

Bu texnologiya murakkab va ko'p tarmoqli bo'lib muammoli mavzularni o'rgatishga bag'ishlanadi. Texnologiyaning afzalliklari shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo'yicha axborot beriladi. Har bir mavzu alohida turli nuqtalarda tahlil qilinadi. Uning ijobiy va salbiy tomonlari, afzalliklari va kamchiliklari, foyda va zarari muhokama qilinadi.

«Xulosalash» texnologiyasi o'quvchilarni mustaqil va mantiqli fikrlashga o'rgatibgina qolmay, ularni rivojlantirish hamda og'zaki va yozma ifodalash imkonini ham beradi. Shuningdek, mazkur usuldan mavzuni o'rganishning turli bosqichlarida foydalanish mumkin:

- kirish mashg'ulotlarida (o'z bilimlarini faollashtirish uchun);
- mavzuni o'rganish jarayonida (mavzu mohiyatini to'liq anglab yetish uchun);
- yakunlash bosqichida (olingan bilimlarni tartibga solish uchun).

Ushbu texnologiya murakkab bo'lgani uchun asosan, yuqori sinflarda qo'llash tavsiya qilinadi. Buning uchun sinfdagi o'quvchilar miqdori hisobga olingan holda guruhlariga bo'linadi va ularga taxminan mana bunday oldindan tayyorlangan tarqatma materiallar tarqatiladi:

Mazkur shakl yelpig'ichga o'xshagani bois, bu texnologiya «Yelpig'ich» texnologiyasi ham deyiladi. Lekin gap shaklda emas, shakl tanlash o'qituvchining ijodkorligiga bog'liq. Biroq yozuvlarning rang-barangligi, shaklning o'ziga xosligi o'quvchini qiziqtiruvchi vosita ekanini unutmazlik kerak. «Alpomish» dostoni qahramonlarining nomlari yozilgan qog'ozlarni guruhlariga tarqatib, belgilangan vaqt ichida mana shu qahramonlarning yaxshi va yomon xususiyatlarini yozish topshiriladi. Bu texnologiyani qo'llash orqali o'quvchilarning baravariga va guruh bo'lib ishlashiga erishiladi. Qolaversa, har bir o'quvchi o'z fikrini o'tkazishga, uning to'g'riligini isbotlashga va himoya qilishga harakat qiladi. Ajratilgan vaqt tugagach, har guruhdan bitta o'quvchi taqdimotga chiqib, guruhning mehnat mahsuli samarasini - qog'ozini doskaga ilib, o'zlariga bergan qahramonlarning ijobiy va salbiy taraflarini bayon qiladi (Qog'ozning «Xulosa» qismi berkitilgan bo'ladi). O'quvchi o'z fikrlarini tugatgach, har bitta guruhdan taqdimotga chiqqan guruhning sevimli qahramoni so'raladi. Guruhlar fikri tinglangach, berkitilgan «Xulosa» qismi ochiladi va o'qiladi. Natijada guruh fikri boshqa guruh fikrlari bilan solishtiriladi. O'qituvchi tomonidan to'ldirilib, izohlanib boriladi.

Guruhlar taqdimoti tugagach, guruhni ham, yakka o'quvchini ham baholash mumkin.

«ALPOMISH» DOSTONI BO'YICHA SAVOL-JAVOBLAR

1. **Boybo'ri va Boysarining otasi kim?**
J. Alpinbiy.
2. **Alpinbiy kimning o'g'li?**
J. Dobonbiyning o'g'li.
3. **Doston voqealari qaerda bo'lib o'tadi?**
J. Boysun-Qo'ng'irotda.
4. **Boybo'ri va Boysari Shohimardan pir ravzasida farzand so'rab necha kun ibodat qiladi?**
J. 40 kun.
5. **Boybo'rining o'g'liga kim ism qo'yadi?**
J. Shohimardon pir.
6. **Hakimbek necha yoshida bobosidan qolgan yoini ko'taradi?**
J. 7 yoshida.
7. **Hakimbek nega alp, alpomish atangan?**
J. 7 yoshida yoy ko'tarib tog' cho'qqisida qulatgani uchun.
8. **Boybo'rining ukasidan zakot so'rashiga nima sabab bo'lgan?**
J. Apomishning saxiylik va baxillik haqidagi fikrlari.
9. **Maslahat bermaymiz Boysaribiya, Osilmaymiz Boybo'rining doriga, — degan oqsoqol kim?**
J. Yartiboy.
10. **Boysari o'z akasiga zakot berguncha qalmoqlarga qanday soliq berishni afzal biladi?**
J. Juz'ya.
11. **Boysari bilan qancha el qalmoqlar yurtiga ko'chadi?**
J. O'n ming uyli Qo'ng'irotda.
12. **Barchinning sepi necha tuyaga yuk bulgan?**
J. 60 tuyaga.
13. **Boysari va uning eli qancha vaqtda qalmoq yurtiga etib boradi?**
J. 6 oyda.
14. **Boysari va uning eli Toychixonning marhamati bilan qayerga joylashadi?**
J. Oyna ko'li, Chilbir cho'liga.
15. **«Alpomish» dostoni kim tomonidan yozib olingan?**
J. 1928-yili Fozil Yo'ldosh o'g'lidan mahmud Zaripov yozib olgan.
16. **Surxaylning nechta o'g'li bor edi?**
J. 7 o'g'li bor edi.
17. **Surxaylning yetti o'g'lining nomlarini sanang.**

J. Ko'kaldosh, Ko'kaman, Ko'kqashqa, Boyqashqa, Toyqashqa, Qo'shquloq, Qorajon.

18. Surxayning yetti alp o'g'illari qayerda yashar edi?

J. Kashal g'orida.

19. Surxayl qaysi o'g'li uchun Barchinga sovcilikka boradi?

J. Qorajon uchun.

20. Suqsuroy kim?

J. Barchinning kanizagi.

21. Kim qalmoqlarga «Qirq mingingni bir deb sanab qirarman!» — deb dag'dag'a qiladi?

J. Barchin.

22. Necha alp Barchinga sovg'i bo'lib boradi?

J. 90 alp.

23. Boysari maslahat solganda «Barchinni alplarga bermog'ing darkor» — deya maslahat bergan kim?

J. Yartiboy.

24. Barchin qaysi muchal yilida tug'ilgan?

J. Sichqon.

25. Barchinga alplar sovcilikka kelganda u necha yoshda edi?

J. 14 yoshda.

26. Barchin yuborgan xatni sandiqdan kim topib oladi?

J. Qaldirg'och.

27. Alpomishga Boychiborni kim egarlab beradi?

J. Qaldirg'och.

28. Alpomish va Barchinning ruhini kimlar uchrashtiradi?

J. Chiltanlar.

29. Alpomishning sodda va oqko'ngil yordamchisi kim?

J. Qayqubod kal.

30. Alpomish cho'ponlarning qo'shxonasida uxlab yotib ko'rgan tushini yana kimlar ko'radi?

J. Barchin va Qorajon.

31. Alpomish va Qorajon qachon do'stlashadi?

J. Tushida.

32. Alpomish va Qorajon qayerda uchrashadi?

J. Murodtepada.

33. Olti oydan keyin Barchin qanday shartlar qo'yadi?

J. Poyga, yoyandozlik, merganlik, kurash.

34. Boychiborning asl tulpor ekanini kim anglaydi?

J. Ko'sa sinchi.

35. Poygaga necha ot yig'iladi?

J. 500 ot.

36. Alpomish nomidan poygaga kim qatnashadi?

J. Qorajon.

37. Boylovli yotgan Qorajonni kim ozod qiladi?

J. Alpommishning piri Rajabxo'ja eshon.

38. Boychiborning oyog'idagi mixlarni kim payqaydi va tishlari bilan olib tashlaydi?

J. Barchin.

39. Ko'kaldosh qayerda o'ladi?

J. Kurashda.

40. Nikoh marosimida qanday rasm-rusumlar o'tkaziladi?

J. «Kampir o'ldi», «it irillar», «choch siypatar», «qo'l ushiatar».

41. Qo'ngiro't eli necha urug'dan iborat?

J. 16 urug'.

42. «Eliboylar mundin ko'chib boradi» misrasidagi «eliboy» so'zining ma'nosi nima?

J. Chorvadorlar.

43. «Alpomish» dostonining 1000 yilligi yurtimizda qachon nishonlangan?

J. 1999-yili.

44. Qalmoqlar Boysarini qanday atashadi?

J. Kelganboy.

45. Hakimbekning o'ng kiftida kimning panjasining izi bor?

J. Shohimardon pining.

46. «Alpomish» dostonida Alpomish to'qsoninchi alp deyiladi. Ularning boshlig'i kim edi?

J. Rustami Doston.

47. «Alpomish» dostoni boshqa dostonlardan qanday farqlanadi?

J. Mubolag'aviyligi bilan.

48. Alpomish kimning qiyofasida Barchinning to'yiga kirib boradi?

J. Qultoyning.

49. Alpomish va Barchinning o'g'lining ismi kim?

J. Yodgor.

50. Xalq dostonlari qanday yo'l bilan yoziladi?

J. Nasriy va she'riy.

«ALPOMISH» DOSTONI BO'YICHA TEST SAVOLLARI

1. «Alpomish» dostonining ming yilligi qachon nishonlandi?
A) 1998-yil B) 1995-yil C) 1999-yil D) 1996-yil
2. Burungi o'tgan zamonda o'n olti urug' qo'ng'iroq elida Dobonbiy degan o'tdi. Dobonbiydandegan o'g'il farzand o'tdi. Nuqtalar o'rniga tushirilgan ismni qo'ying.
A) Alpinbiy B) Boybo'ri C) Boysari D) Boybo'ri, Boysari
3. «Alpomish» dostonining nechta varianti bor?
A) 40 dan ortiq B) 40 ga yaqin C) 100 dan ortiq D) 140 dan ortiq.
4. Olimlar tomonidan xalq dostonlarining nechta turi ajratilgan?
A) 5 ta B) 4 ta C) 6 ta D) to'g'ri javob yo'q.
5. Doston so'zi qaysi tildan olingan va qanday ma'noni anglatadi?
A) arabcha qissa, hikoya B) arabcha qissa, hikoya, sarguzasht.
C) forschacha ta'rif, qissa, hikoya D) forschacha qissa, hikoya, sarguzasht, ta'rif
6. Xalq dostonlarining deyarli hammasida uchraydigan ifoda va tasvirlar folklorshunoslikda nima deyiladi?
A) uslubiy qoliplar B) badiiy vositalar C) epik qoliplar D) takroriy so'zlar.
7. Xaloyiqlarni, elatyalarni to'yga xabar qildi. Ushbu gapdagi «elatiya» so'zining ma'nosi?
A) ko'chmanchi aholi B) ko'chmanchi chorvador
C) ko'chmanchi elat D) ko'chmanchi ulus.
8. Hakimbek 7 yoshida Alpinbiy bobosidan qolgan necha botmon birichdan bo'lgan parli yoyni ko'taradi?
A) 16 botmon B) 12 botmon C) 24 botmon D) 14 botmon.
9. «Juzya» qanday soliq edi?
A) g'ayridinlarga solinadigan B) kambag'allarga
C) boylarga D) chorvadorlarga.
10. Dam shu damdir o'zga damni dam dema,
Boshing eson davlatingni kam dema.
Ushbu misralarni Boysariga qarata kim aytadi?
A) Qultoy B) Boybo'ri C) Barchin D) Yortiboy.
11. Qatorga tirkalgan lo'k bilan norcha,
Ustiga yuklangan qirmizi parcha. Baytdagi lo'k va norcha nima?
A) lo'k erkak tuya; nor-yuk tashiydigan tuya
B) lo'k-yuk tashiydigan tuya; nor-urg'ochi tuya
C) lo'k-yuk tashiydigan tuya; nor-erkak tuya
D) to'g'ri javob yo'q
12. Barchin alp'lardan necha oy muhlat so'raydi?
A) 6 oy B) 7 oy C) 5 oy D) 4 oy.

13. Xalq dostonlarida qahramonlarning o'y-mulohazalari tinch ruhiy holati, o'zaro so'zlashuvlari necha bo'g'inli she'r bilan ifodalanadi?

A) 12 B) 7 C) 11 D) 8.

14. «Alpomish» dostonlarning qaysi turiga kiradi?

A) romantik B) kitobiy C) qahramonlik D) jangnoma.

15. To'yda o'tkazilgan rasm-rusumlarni izchillikda sanang?

A) qo'l ushlatar, soch siypatar, it irillar, kampir o'ldi

B) kampir o'ldi, it irillar, soch siypatar, qo'l ushlatar

C) it irillar, kampir o'ldi, soch siypatar, qo'l ushlatar

D) soch siypatar, qo'l ushlatar, kampir o'ldi, it irillar.

16. Osha yurtidan izlab halak bo'lganga, Ming qadimdan tanga pulni urganga.

Qadim so'zining ma'nosi?

A) juda uzoq B) qadimdan C) qadam D) juda yaqin.

17. Otlar chopishi, jang manzaralari personajlarning tezkor harakatlari necha bo'g'inli she'rilar bilan ifodalanadi?

A) 7 B) 8 C) 11 D) 9.

18. Maydon talashayotgan otlar holati yoki jang ko'rinishi tasviri necha bog'inli she'rda ifodalanadi?

A) 9 B) 8 C) 11 D) 7.

19. Alpomish tug'ilganda unga Hakimbek deb kim ism qo'yadi?

A) Boybo'ri B) Boysari C) Qultoy D) Shohimardon pir.

20. Alpomishning o'ng kiftida kimning besh panjasining izi bor edi?

A) Rustami Doston B) Shohimardon C) Alpinbiy D) To'g'ri javob yo'q.

21. Surxayl kampirning necha o'g'li bor edi?

A) 8 B) 4 C) 7 D) 5

22. Surxaylning katta o'g'lining ismi?

A) Boyqashqa B) Ko'kqashqa C) Ko'kaman D) Ko'kaldosh.

23. Barchin nechta yigitni saylab Alpomish huzuriga yuboradi?

A) 14 B) 12 C) 10 D) 13.

24. Aytgan so'zim og'ir olmagin, Narmoda ishini bunda qilmagin. Ushbu so'zlarni Alpomishga qarata kim aytgan?

A) Barchin B) Qorajon C) Qaldir'och D) Qultoy.

25. «Narmoda» so'zining ma'nosi?

A) mard B) qo'rqqoq C) xunasa D) jasur.

26. Barchinning kanizining ismi?

A) Suqsuroy B) Oyqiz C) Bahragul D) Gulqiz.

27. Tepaning boshida Yusuf tal'atli, Rustam sifatli, chovkor otli biroq yonboshlab yotibdi... Bu obraz kim?

A) Qorajon B) Ko'kaldosh C) Alpomish D) Qayqubod.

28. Ilk bor Alpomish va Qorajon bir-birini qayerda uchratadilar?
A) Asqar tog'ida B) Murod tepada C) Ko'kqamishda D) to'g'ri javob yo'q.
29. Barchin qaysi tog'dan poyga qilaman deydi?
A) Murod tog'idan B) Asqar tog'idan C) Boboxon tog'idan D) Qambar tog'idan.
30. Barchin poyga qilaman degan tog' necha kunlik yo'l edi?
A) 44 kunlik B) 45 C) 43 D) 40.
31. Qorajon qaysi tog'da aydaharga duch keladi?
A) Zil tog'ida B) Asqar tog'ida C) Boboxon tog'ida D) Murod tog'ida.
32. Ostida mingani Boychibor edi, Minganlarga qutbi zamon yor edi. Qutbi zamon kim edi?
A) Zamonning yetuk dahosi B) zamonning yetuk avliyosi C) zamonning yetuk kishisi. D) to'g'ri javob yo'q.
33. Aydahar Qorajonga nima uchun salom beradi?
A) Qorajonning haybatidan qo'rqib; B) Boychibor otini ko'rib;
C) Alpomishning odami ekanligi uchun; D) Boychibor jilovida chiltan, pirlar bo'lgani uchun.
34. «Go'ro'g'li» turkumidagi dostonlar soni?
A) 100 dan kam B) 100 dan ziyod C) 140 dan kam D) 40 dan ziyod.
35. Xalq dostonlaridagi nasriy tasvirlarda uchraydigan ichki qofiya bu?
A) saj B) uslubiy formulalar C) nasriy qofiya D) To'g'ri javob yo'q.
36. Barchin qalmoqlar shikoyatini qilib Alpomishga maktub yuborganda Alpomish necha yoshda edi?
A) 16 B) 14 C) 17 D) 15.
37. «Eliboylar» so'zining ma'nosi?
A) ko'chmanchilar B) chorvadorlar C) dindorlar D) ko'chmanchi chorvadorlar.
38. Surxayl kampirning ikkinchi o'g'li?
A) Ko'kaldosh B) Toyqashqa C) Qo'shquloq D) Ko'kaman.
39. Maslahat bermaymiz Boysaribiya,
Osilmaymiz Boybo'ringa doriga.
Ushbu so'zlarni kim Boysariga qarata aytadi?
A) Yortiboy B) Qultoy C) o'n ming uyli qarindosh D) to'g'ri javob yo'q.
40. Qayda borsang Shohimardon yor bo'lsin,
O'n iki imom Chilton jilvador bo'lsin, — degan misralarni Alpomishga kim aytadi?
A) Boybo'ri B) Qultoy C) Qaldirg'och D) Barchin.
41. Yuqoridagi misralardagi «O'nikimom» kim?
A) choharyorlar B) chiltanlar C) avliyolar D) o'n ikki imom.

42. Alpomish tomonidan Barchinga kim sovchi bo'lib boradi?
A) Alpomishning o'zi B) Qaldirg'och C) Qorajon D) Qultoy.
43. Barchin alplarga necha shart qo'yadi?
A) 4 B) 3 C) 5 D) 2.
44. Barchinning shartlari nimalardan iborat edi?
A) poyga, yoy tortish B) ming qadamdan tanga urish, kurash
C) poyga, yoy tortish, kurash D) A va B javoblar to'g'ri.
45. Necha so'zni bu qalmoqlar o'yladi.
Qorajonni kulala qip boyladi. «Kulala» so'zining ma'nosi?
A) bog'lash B) tortib bog'lash C) chandib bog'lash D) bo'g'ib bog'lash.
46. Qalmoqlar Qorajon va Boychiborni qaysi tog'da bog'lab ketadi?
A) Zil tog'ida B) Boboxon C) Asqar tog'ida D) Murod.
47. Qalmoqlar bo'g'lovdan Qorajon va Boychiborni kim qutqaradi?
A) Shohimardon pir B) Rustami Doston C) Rajabxo'ja pir
D) chohariyorlar.
48. Dam shu damdir, o'zga damni dam dema. Qorajonga qarata ushbu so'zlarni kim aytadi?
A) Alpomish B) Surxayl C) Barchinoy D) Rajabxo'ja pir.
49. Musobaqada jami nechta ot qatnashadi?
A) 499 B) 489 C) 500 D) 498.
50. Musobaqada qalmoq yurtidan nechta ot qatnashadi?
A) 500 B) 499 C) 445 D) 498.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov.I.A.«Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch». T.: Ma'naviyat, 2008.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: O'zbekiston, 1992.
3. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni. Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T., 1997.
4. O'zbekiston Respublikasining «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T., 1997.
5. Zunnunov A. Adabiyot o'qitish metodikasi. -T.: O'qituvchi, 1992.
6. To'xliyev B. Adabiyot o'qitish metodikasi. -T. Yangi asr avlodi. 2006.
7. Tojiyev A. Badiiy asar tahlili. TAT. 1994 y., № 2.
8. Tursunova M. Adabiyot darslarida sharhlash usuli. «Alpomish» dostoni misolida TAT 1992, № 4.
9. Yo'ldoshev Q. «Alpomish talqinlari». - T. Ma'naviyat.2002.
10. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik.1-5-jildlar «Fan». T. 2000.
11. Ishmuhamedov R. va b. «Ta'limda innovatsion texnologiyalar».-T. 2008.
12. Adabiyot fanidan majburiy ta'limning kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan DTS va o'quv dasturi asosida 9-sinf uchun taqvim-mavzu reja. - T. 2014.
13. Yo'ldoshev Q.,Qodirov V.,J.Yo'ldoshibekov. Adabiyot. 9-sinf uchun darslik. Toshkent. «Yangi yo'l Roligraf servis». 2010.
14. Алдашева Ш. Поэтик шакллар хилма-хиллиги ва ижодий индивидуаллик. -Т. «Чўлпон номидаги нашриет-матбаа ижодий уйи» 2006.
15. Bekchanova S, Allamberganova N. «Adabiyot darslarida matnni sharhlash». T. 2011.

MUNDARIJA

«Alpomish»da milliy qadriyatlar tarannumi	3
«Alpomish»dostonini o'rganishda «Aqliy hujum» usuli istifodasi.....	7
«Alpomish»dostonini sharhlab o'rganish	9
«Blits-o'yin» usuli orqali «Alpomish»dostonini o'rganish	14
«Loyiha» usuli orqali «Alpomish»dostonini o'rganish	15
«Klaster» usuli orqali «Alpomish» dostonini o'rganish	16
«Bumerang» usuli orqali «Alpomish»dostonini o'rganish	17
«Xulosalash» yoki «Yelpig'ich» usuli orqali «Alpomish» dostonini o'rganish	21
«Alpomish» dostoni bo'yicha savol-javoblar	23
«Alpomish» dostoni bo'yicha test savollari	26
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.....	30

N. ALLAMBERGENOVA

ADABIYOT DARSLARIDA
MILLIY QADRIYATLARNI
O'RGATISH

O'zbek tilida
«Qaraqalpaqstan» nashriyoti
Nukus — 2016

Muharrir
Operator

G. Pirnazarova
A. Jarimbetov

Original-maketdan bosishga ruxsat etilgan vaqti 12.04.2016.
Bichimi 60x84 ¹/₁₆. Ofset usulda bosildi. Times garniturası. Hajmi 2,0 b/t.,
Shartli b.t. 1,86. Nashir-hisob t. 2,1.
Adadi 100 nusxada. Bahosi shartnomia asosida.
Buyurtma №26.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan
nashr faoliyati bilan shug'ullanish uchun 2008-yil
30-sentyabrda AI №114. litsenziyasi berilgan.

«Qaraqalpaqstan» nashriyoti: 230100,
Nukus shahri, Qoraqalpog'iston ko'chasi, 9.

«Qaraqalpaqstan» nashriyotida chop etildi.